

Correctievoorschrift VMBO-GL en TL

2025

tijdvak 2

geschiedenis en staatsinrichting CSE GL en TL

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 3.21, 3.24 en 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 3.21 t/m 3.25 van het Uitvoeringsbesluit WVO 2020 van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommiteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommiteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examiner en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examiner en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examiner. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examiner vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examiner en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Als het antwoord op een andere manier is gegeven, maar onomstotelijk vaststaat dat het juist is, dan moet dit antwoord ook goed gerekend worden. Voor het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommitteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examiner en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*
Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn de volgende vakspecifieke regels vastgesteld:

- De vakinhoudelijke argumenten waarvan sprake is in de algemene regel 3.3 moeten voor het vak geschiedenis en staatsinrichting afkomstig zijn uit gezaghebbende, wetenschappelijk verantwoorde publicaties.
- Indien in een antwoord 'voorbeeld van een juist antwoord' staat, bevat het antwoord **voorbeelden** van juiste antwoorden. Het is **geen** opsomming van alle denkbare juiste antwoorden.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 scorepunt toegekend.

HISTORISCH OVERZICHT EN STAATSINRICHTING VANAF 1848

Nederland (1848-1914)

1 B

2 **maximumscore 1**

Uit het antwoord moet blijken dat volgens de liberalen de rol van de overheid zo klein mogelijk moest zijn / er weinig overheidsbemoeienis moest zijn.

3 **maximumscore 2**

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Bij reden 1 past het verwerven van grondstoffen / het maken van winst. 1
- Bij reden 2 past het vergroten van de macht in de kolonie / het uitbreiden van de kolonie / het veroveren van nieuwe gebieden. 1

4 **maximumscore 2**

- recht Tweede Kamer: recht van initiatief 1
- klassiek grondrecht: (recht van) vrijheid van vereniging / vergadering 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

5 maximumscore 1

De opkomst van het socialisme was een gevolg van de industrialisatie, want de socialisten kwamen op voor de arbeiders (in de fabrieken) / stredden tegen de slechte werkomstandigheden in de fabrieken (die door de industrialisatie waren ontstaan).

Opmerking

Alleen als na een juiste keuze een juist argument volgt, wordt het scorepunt toegekend.

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

6 maximumscore 2

- ARP / Anti-Revolutionaire Partij 1
- Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de financiële gelijkstelling van het openbaar en bijzonder onderwijs / het financieel ondersteunen van bijzondere scholen door de overheid. 1

7 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het vijandbeeld is dat Duitse soldaten wreed zijn. 1
- Een onderdeel van de bron dat het vijandbeeld duidelijk maakt (een van de volgende): 1
 - uit de tekst: de Britse soldaten moesten zich helemaal uitkleden / een nacht lang in de houding in de kou staan / waren hulpeloos, onderkoeld en naakt / werden doodgeschoten.
 - een beeldelement: de Britse soldaten die naakt in de kou staan / worden doodgeschoten.

Opmerking

Het tweede scorepunt mag alleen toegekend worden als het eerste onderdeel van de vraag juist beantwoord is.

8 D

9 maximumscore 2

- het socialisme / de socialisten (onder leiding van Troelstra) 1
- (voorbeeld van een juiste reden) De regering dacht steun te krijgen van de bevolking, omdat zij levensmiddelen/goederen uitdeelde / omdat zij op deze manier voorkwam dat mensen ontevreden werden over een tekort aan levensmiddelen/goederen. 1

10 B

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Het Interbellum (1918-1939)

11 maximumscore 1

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn:

- Er was gevochten op het grondgebied van Frankrijk / er was veel oorlogsschade in Frankrijk.
- Duitsland had Frankrijk aangevallen.
- In Frankrijk waren wraakgevoelens vanwege de Frans-Duitse oorlog / het eerdere verlies van de provincie Elzas-Lotharingen.
- Een verzwakt Duitsland was geen bedreiging voor Frankrijk.

12 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om het ontwapenen / verkleinen van het Duitse leger.

13 maximumscore 1

(hyper)inflatie

14 maximumscore 2

zin 1: planeconomie

zin 2: een boerderij van de staat

zin 3: communistisch

indien drie antwoorden juist

2

indien twee antwoorden juist

1

indien minder dan twee antwoorden juist

0

15 maximumscore 2

- grondrecht: vrijheid van meningsuiting/drukkers
- (voorbeeld van een juiste reden) Kranten werden door veel mensen gelezen / werden door veel mensen als betrouwbaar beschouwd / waren een belangrijke bron voor nieuws.

1

1

16 maximumscore 2

- 2 (= gelijkschakeling)
- 4 (= indoctrinatie)

1

1

17 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- Het Führerprincipe hield in dat iedereen onvoorwaardelijk de leider/Hitler gehoorzaamde / trouw was aan de leider/Hitler.
- Het Führerprincipe kan niet bestaan in een democratie, want in een democratie wordt er overlegd/is er ruimte voor discussie / wordt er over besluiten gestemd / heeft de meerderheid het voor het zeggen (en niet één persoon) / zijn er wetten die de macht van de leiders beperken.

1

1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

18 maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

De spotprent is gepubliceerd in 1927, want in 1927 was er in Duitsland/de Weimarrepubliek nog vrijheid van meningsuiting/drukpers / in 1934 was Duitsland een totalitaire dictatuur geworden / was er geen kritiek meer mogelijk op de nazi's / was er geen vrijheid van meningsuiting/drukpers meer.

Opmerking

Alleen als na een juiste keuze een juist argument volgt, wordt het scorepunt toegekend.

19 A

20 maximumscore 1

Uit het antwoord moet blijken dat het om de verzuiling gaat.

21 maximumscore 2

- naam: Bund Deutscher Mädel/BDM / Jungmädelbund 1
- kenmerk: rassenleer / antisemitisme / discriminerende maatregelen 1

22 D

23 A

De Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

24 A

25 maximumscore 1

Slag om Engeland / Battle of Britain

26 maximumscore 1

Voorbeeld van een juist antwoord is:

Men vond de ambtenaar een collaborateur, omdat de ambtenaar voor de Duitse bezetter/vijand werkte / de Duitse bezetter hielp (door een zo goed mogelijk persoonsbewijs te maken) / het moeilijker maakte om verzet te bieden tegen de Duitse bezetter.

Vraag	Antwoord	Scores
27	maximumscore 1 Voorbeeld van een juist antwoord is: De poster is gemaakt na 1941, omdat de Sovjet-Unie zich pas vanaf 1941 bij de Geallieerden aansloot / in 1941 door Duitsland/de fascistten werd aangevallen. <i>Opmerking</i> <i>Alleen als na een juiste keuze een juiste verklaring volgt, wordt het scorepunt toegekend.</i>	
28	maximumscore 1 Uit het antwoord moet blijken dat het gaat om de (Japanse) aanval op Pearl Harbor / het uitbreken van een oorlog tussen Japan en de Verenigde Staten.	
29	maximumscore 2 zin 1: 1941 zin 2: een razzia op Joden zin 3: met geweld ingreep	
	indien drie antwoorden juist	2
	indien twee antwoorden juist	1
	indien minder dan twee antwoorden juist	0
30	B	
31	maximumscore 2 • Uit het antwoord moet blijken dat een razzia een actie is waarbij (in een bepaald gebied) veel mensen/Joden tegelijk werden opgepakt. 1 • (voorbeeld van een juiste reden) De Duitse bezetter wilde niet dat er onrust onder de bevolking zou ontstaan / dat het verzet de beelden kon gebruiken als propaganda tegen de Duitsers / dat Nederlanders zich tegen de Duitse bezetter zouden keren. 1	
32	maximumscore 2 Voorbeeld van een juist antwoord is: • Westerbork / Amersfoort 1 • Auschwitz / Sobibor / Treblinka / Majdanek (of een ander juist kamp) 1	
33	maximumscore 1 D-day / operatie Overlord	
34	D	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

35 maximumscore 1

Voorbeelden van juiste antwoorden zijn:

- In een rechtsstaat word je niet gestraft voor een liefdesrelatie / mogen gewone burgers geen straffen uitvoeren / is kaalscheren als straf/zijn lijfstraffen niet toegestaan / worden mensen niet publiekelijk gestraft.
- Er was geen sprake van een eerlijk proces / van een veroordeling door een (onafhankelijke) rechter.

Europa en de wereld (1945-1989)

36 maximumscore 2

- naam: politionele actie(s) 1
- doel (voorbeeld van een juist antwoord): Het doel van de Nederlandse regering was om de orde/het Nederlandse gezag in Indonesië te herstellen / Indonesië (net als vóór de Tweede Wereldoorlog) weer bij Nederland te laten horen/als kolonie te behouden / te voorkomen dat Indonesië onafhankelijk werd. 1

37 maximumscore 1

(Willem) Drees

38 maximumscore 2

Voorbeeld van een juist antwoord is:

- In 1945 trokken de Russische soldaten binnen om Tsjechoslowakije te bevrijden (van de nazi's). 1
- In 1968 trokken de Russische soldaten binnen om een einde te maken aan de Praagse Lente / aan het verzet van Tsjechoslowakije tegen de Sovjet-Unie. 1

39 maximumscore 2

- 1 (= De anticonceptiepil wordt makkelijker beschikbaar gemaakt.) 1
- 5 (= De vrouwenbeweging Dolle Mina demonstreert voor het recht op abortus.) 1

40 B

41 maximumscore 2

Bij uitspraak 1 hoort c (= Kennedy).
 Bij uitspraak 2 hoort e (= Soekarno).
 Bij uitspraak 3 hoort b (= Gorbatsjov).
 Bij uitspraak 4 hoort d (= Reagan).

indien vier antwoorden juist 2
 indien drie of twee antwoorden juist 1
 indien minder dan twee antwoorden juist 0

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Door de tijd heen

42 maximumscore 2

Eerst 1, dan 5, daarna 2, vervolgens 4 en ten slotte 3.

Opmerking

Als door het weglaten van één foutief geplaatst nummer een verder foutloze reeks ontstaat, wordt 1 scorepunt toegekend.

De nieuwe wereldorde (vanaf 1990)

43 C

44 C

Door de tijd heen

45 maximumscore 2

Gebeurtenis 1 vond plaats in periode b (= 1940-1960).

Gebeurtenis 2 vond plaats in periode c (= 1980-2000).

Gebeurtenis 3 vond plaats in periode b (= 1940-1960).

Gebeurtenis 4 vond plaats in periode b (= 1940-1960).

Gebeurtenis 5 vond plaats in periode a (= 1910-1930).

indien vijf antwoorden juist 2

indien vier of drie antwoorden juist 1

indien minder dan drie antwoorden juist 0

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van alle kandidaten per examinerator in de applicatie Wolf.
Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 23 juni.

6 Bronvermeldingen

Alle internetbronnen zijn voor het laatst geraadpleegd op 24 mei 2024.

- bron 1 J.R. Thorbecke, Handelingen der Staten-Generaal, zitting 12 mei 1854, p. 812; https://repository.overheid.nl/frbr/sgd/18531854/0000439672/1/pdf/SGD_18531854_0000150.pdf.
- bron 2 A. Kuyper, Ons program (1907), p. 213-236 (geraadpleegd via www.dbnl.org).
- bron 3 © IWM, <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/38213>, Catalogue number Art. IWM PST 13531.
- bron 4 Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling, 2024
- bron 5 <https://www.regionaalarchief Tilburg.nl/home/blog-detail/algemeen/2019/07/11/tilburg-een-stad-van-oorlog-3.-een-motie-van-trouw-revolutionaire-angsten-in-een-katholieke-gemeente-tussen-1918-en-1919/>
- bron 6 Werner Hahmann, Kladderadatsch, december 1919; <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/kla1919/0687/image,info>
- bron 7 F.W. Hörnlein (1925); <https://www.wurzen.de/portal/meldungen/februar-2023-medaille-zur-erinnerung-an-die-inflationszeit-1923-901001686-22901.html>
- bron 8 <https://www.posterplakat.com/the-collection/posters/pp-465?src=categories/agriculture>
- bron 9 Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling 2024. Gebruikte gegevens afkomstig van: <https://historianet.nl/oorlog/tweede-wereldoorlog/nazisme/hitlerjugend-was-voor-hitler-kanonnenvoer>
- bron 10 Tony Husband, Cartoons of world war II, Londen 2013, p. 9 / Simplicissimus, 1927.
- bron 11 George van Raemdonck, De Notenkraker, 13 april 1935 (via delpher.nl).
- bron 12 foto 1: <https://studiezaal.nijmegen.nl/detail.php?id=2308883366,1905>
foto 2: <https://studiezaal.nijmegen.nl/detail.php?id=2287423496,1919>
foto 3: <https://historischarchief.midden-groningen.nl/collectie/beelden/beelden-view/detail/d204e798-0b70-11e5-ab00-1759b17aba0e/media/3178096e-4aa8-2de7-7838-fb23c58e80ba?mode=detail&view=horizontal&q=volksstem&rows=1&page=3>
- bron 13 Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling, 2024
- bron 14 <https://www.noen.at/niederoesterreich/politik/deutscher-einmarsch-anschluss-1938-beginn-einer-katastrophe-anschluss-oesterreich-anschluss-1938-katastrophe-80-jahre-anschluss-83028399>
- bron 15 V. Ivanov, O. Burova, 1942; <https://www.rbth.com/history/330461-how-soviet-propaganda-glorified-british>
- bron 16 Ruth Andreas-Friedrich, Ik woonde in Berlijn. De dagboeken van een Duitse verzetsvrouw 1938-1944, Balans, Amsterdam 2012, p.96.
- bron 17 Anne Frank, Het Achterhuis, Amsterdam 1984, pag. 247 (6 juni 1944).
- bron 18 Jos Nieuwenhuijs, 2021; https://www.pelita.nl/fileadmin/user_upload/Gepubliceerde_verhalen_2021_website.pdf (p. 15).
- bron 19 <https://beeldbankwo2.nl/nl/beelden/detail/873e6dd2-025a-11e7-904b-d89d6717b464/media/e684d62b-c1a8-16d7-ea78-6c670952fa90?mode=detail&view=horizontal&q=oudewater&rows=1&page=4>, NIOD 130947.
- bron 20 Oorlogskrant 59 (achterkant, geen bladzijnummers).
- bron 21 uitspraak 1: John F. Kennedy (1962); <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/address-during-the-cuban-missile-crisis>

uitspraak 2: Soekarno (1955);

<https://worldjpn.net/documents/texts/docs/19550418.S1E.html>

uitspraak 3: Michael Gorbatsjov (1987);

https://www.goodreads.com/author/quotes/138353.Mikhail_Gorbachev

uitspraak 4: Ronald Reagan (1987); <https://www.historyplace.com/speeches/reagan-tear-down.htm>